

A betyárok csillaga

SERES ISTVÁN

Krúdy Gyula munkásságának kétségkívül egyik legfontosabb állomása a Rózsa Sándor életéről írt és 1923-ban megjelent regénye. *A betyárok csillaga Magyarország történetében* alcímmel megjelent dokumentarista stílusban megírt kisregény a betyárvezér első teljes életrajza, s habár valódi regényről van szó, az író első ízben tett kísérletet arra, hogy a források felhasználásával hitelesen számoljon be a „betyárkirály” viselt dolgairól, a regényhez írt sajátkezű lapalji jegyzeteiben időnként pedig forrásait is megnevezi. Így tudunk róla, hogy hasznosan forgatta Reizner János Szeged történetéről írt örökbecsű monográfiáját, de forrásai közé tartozott a szabadságharc történetét háromkötetes monográfiában összefoglaló Gracza György műve is. A betyár- és pandúrvilág kapcsán a lehető leghitelesebb személyhez fordult: a legendás sárréti csendbiztos, O'sváth Pál 1905-ben megjelent visszaemlékezéseihez. A berettyóújfalui származású nemes fiú a debreceni kollégium diákjaként az elsők között állt be a 10. honvédszázalaj kötelékébe, ahol előbb tizedesként, majd őrmesterként harcolt, s végül frissen kinevezett huszárhadnagyként bravúros körülmények között vezette haza katonáit a temesvári csatavesztés után. 1859-ben közfelkiáltással őt választották meg Bihar vármegye Sárréti járása csendbiztosának, és közel negyedszázadon át – gyakorlatilag egyedülálló módon –, egészen a csendőrség bevezetéséig látta el hivatalát. O'sváth több művében is megírta a huszárcsapat hazatérését, Krúdy pedig ezt az epizódot emelte át művébe, és tette meg a későbbi csendbiztos egyik képzeletbeli legényének a Rózsa-féle betyárbandába beállt Csecse Flóriánt. (O'sváth 21 főből álló huszárcsapatának

Rózsa Sándor (Kondorosi Csárda Múzeum)

egyébként mindössze egy tagját ismerjük név szerint, egy Geszti Károly nevű sápi legényt. Évekkel később a járőröző O'sváth alvás közben bukkan rá az időközben betyárrá lett legényre, s mikor ráismer, futni engedi az egykori huszáriját. A betyár további sorsa később tragikusan végződik, dohánycsempész lesz, és feleségével együtt meggyilkolják, s az ügyet a volt huszárhadnagy briliáns nyomozásának köszönhetően oldják meg.)

Krúdy nem véletlenül fordult a betyárvilág felé, ahhoz ugyanis családi szálak is fűzték: apai nagybátyja volt a Rétságot több mint tíz esztendőn át rettegésben tartó betyár, Krúdy Kálmán. A szabadságharc során Görgei Artúr „nyargoncaként” tevékenykedő férfiú a nemességet megsarcoló s rájuk adót kivető vakmerő rablóvezérként, úri betyárként és notórius liliomtípróként egy-

aránt hírnevet szerzett magának, a „pajkos Krúdy” tetteiről maga az unokaöccs is többször megemlékezett, később pedig az írófejedelem, Mikszáth Kálmán is beszámolt róla *Krúdy Kálmán csínytevéséi* címmel.

Rózsa Sándor első hivatalos életrajzi regényében gyakorlatilag minden együtt van, hogy a siker garantált legyen, ebben viszont ugyanúgy szerepe van a hiteles forrásoknak és az írói képzeteknek. Így pl. a szereplők többségét is Krúdy alkotja meg. A Veszélka-fúkat leszámítva a Rózsa közvetlen környezetében ábrázolt betyárok – a szökött huszárból lett szegénylegény Csecse Flórián, a versfaragó, s nem is annyira burkoltan Petőfire utaló Névtelen, vagy a cigány – mind-mind fiktív, kitalált figurák, s bennük Krúdy jó érzékkel ragadta meg a betyárromantika jellegzetes és kedvelt alakjait. Jellemző,

hogy az 1964-ben bemutatott nagyszerű ifjúsági filmsorozat, a *Tenkes kapitánya* szinte teljes egészében ugyanezeket a karaktereket vonultatja fel a sebesülése miatt alakulatától elszakadt és gyakorlatilag a „betyáréletet” választó kuruc katonatiszt újszülött társaiként...

Csecse Flóriánékkal szemben a betyárkirály valódi cimborái, Füsti Molnár Pál (aki Krúdynál két különálló személyként szerepel), vagy éppen a hódmezővásárhelyi nemes legényből lett betyár, Veres Samu neve mindössze a budai tárgyalás során merül fel, akárcsak az 1858-ban Pesten kivégzett bánáti betyár, Kiss Bácsi, valódi nevén Ballangó Pataki Mihály.

Az 1859 februárjában óriási érdeklődés közepette lezajlott bírósági tárgyalás a kötet egyik legerősebb fejezete, szinte halljuk a tárgyalást vezető ügyész hangját, és látjuk magunk előtt a betyárvezért felismerni semmiképpen sem akaró tanúkat. Természetesen itt is keveredik a valóság és az írói képzelet műve. Ballangóról pl. azt írja Krúdy, hogy korábban Sobri bakonyi bandájában betyárkodott, később pedig a híres Békés megyei betyárvezér, Babáj Gyurka embere volt. Ezek az adatok természetesen csak a szereplőnek a szegénylegény-társadalomban betöltött szerepének hangsúlyozására szolgálnak, Ballangó sosem járt a Bakonyban, az 1868-ban pandúrgolyó által megölt Babáj bandája pedig csak évekkel a történelmi betyár kivégzése után állt össze...

A másfél éven keresztül tartó vizsgálat során a hatóságok az előbb Szegeden, majd Budán őrzött betyár csínytevésének lehető legtöbb iratanyagát igyekeztek összegyűjteni, és sajnos, az akkori gyakorlatnak megfelelően a tisztviselők minden esetben az eredeti okmányokat csatolták a jelentésükhöz. Ezek hollétéről viszont azóta sem tudunk, néhány ritka kivételtől eltekintve a nyomozásról csak a napilapok híradásai tanúskodnak. Nyilvánvaló, hogy maga Krúdy is ezeket a beszámolókat olvasta, amikor szinte szó szerint idézi a tárgyalás menetét. Az 1869 januárjában gróf Ráday Gedeon kormánybiztos által máig nem tisztázott módon törbeccsált Rózsa Sándor utolsó vizsgálati fogsága és tárgyalása (1869–1873) során ismét bekérték Szegedre a nyomozati anyagokat. Így tehát, amit nem sikerült begyűjteni 1859 előtt, azt Ráday összeszedte jó 10-15 évvel később. Az pedig már a sors furcsa fintora, hogy a Ráday-féle iratanyag sem maradt ránk, s így a kutatónak valóban pányvával kell vadásznia a Rózsa Sándorra vonatkozó hiteles okmányokra...

Irodalomtörténeti érdekesség, hogy Krúdy művének van egy ponyvaváltozata is. Mehler Vilmos kiadójában jelent meg dátum nélkül egy alig 40 oldalas kis füzetecske, ami a *Rózsa Sándor, a szabadságharc egyik hőse* címet viseli. A különböző színes címlappal kiadott ponyva egy bizonyos Brankovics György szerzeményeként van feltüntetve. Ennek ellenére, ha gondosan beleolvastunk, meglepetéssel tapasztaljuk, hogy valójában Krúdy regényének szabadságharcos részét tartjuk a kezünkben, némiképpen lerövidített formában! Brankovics György (1843–1930) újságírónak *A magyar szabadságharcz története* címmel több kiadást is megért, s először 1899-ben megjelent kötete 1909-ben már a harmadik kiadásnál tartott, és a 12., *A ráczok réme és az oláhok vérengzése* című fejezetben Rózsa rövid életű katonai szerepéről is beszámolt. Kérdés, hogy a ponyvakiadvány esetében egy Krúdy engedélyével történt átdolgozásról van-e szó, vagy maga az író bújt alnév mögé? Annyi biztos, hogy a kis füzetecske jobban eljuthatott a néptömegekhez, mint az eredeti regény, és a szabadságharc centenáriumi előestéjén, 1947-ben néphagyományokat gyűjtő kutatók már a paraszti szájhagyomány részeként találkoztak a Brankovics-féle ponyva motívumaival...

A Móra Ferenc Könyvkiadó nagyszerű ifjúsági regénysorozata, a Delfin Könyvek 1971-ben – éppen az Oszter Sándor főszereplésével készült filmsorozat bemutatkozó vetítését követően – Krúdy örökzöldjét is megjelentette. Krúdy műve ugyanakkor korántsem tekinthető tipikus gyermek- vagy ifjúsági regénynek, annyi azonban biztos, hogy annak két kiadása (a Györy Miklós rajzaival illusztrált kötet 1989-ben jelent meg új címlappal) jócskán hozzájárult a regény országos ismertségéhez.

Újabbban Motesíky Árpád felvidéki író jelentetett meg egy novellát (2008-ban), melyben a zaborvidéki népmondákból ismert Csinyi (Brath) Péter és Csinyi Márton betyárok történetét fűzi egybe a Krúdy regényben szereplő Csecse Flórián kalandjaival. Ez utóbbi itt már hadnagy, aki legényeivel Komáromból kel útra, hogy Szegedet érintve csatlakozzon Rózsa gerillacsapatához. A novella stílusában és cselekményvezetésében egyaránt főhajtás Krúdy műve előtt.

A betyárkirály születésének bicentenáriumiára írt monográfiám (*Karikással a szabadságért – Rózsa Sándor és betyárserege 1848-ban*, Békéscsaba, 2012.) készült-

kor természetesen – sok más szépirodalmi művel egyetemben Krúdy regényét is elővettem; megállapítható volt például, hogy Krúdy Rózsa Sándor 1848-as szerepét bemutató fejezetben elsősorban Reizner János történetírói alapossággal megírt összefoglalásaira, Gracza György monográfiájára, illetve Jókai amnesztiakezbítésével kapcsolatos leírásokra hagyatkozik. Rövidítve közli Jókai nevezetes levelét Kossuthhoz a kegyelemlevél kézbesítéséről, valamint a Kossuth által december közepén írt, és a *Hivatalos Közlöny*ben megjelent végleges amnesztiát is. A leírásban ugyancsak keverednek a hiteles és a kitalált elemek. Míg a Damjanich János és Vetter Antal közötti indulatos szóváltást hiteles szemtanú leírása is alátámasztja, teljes egészében az írói képzelet műve az az epizód, amikor Damjanich magából kikelve elkergeti a szerb lakosság elleni atrocitással vádolt betyárvezért. A regény szerint Rózsa ezt követően utazik panasztétel végett Pestre. Ma már hiteles forrásokkal igazolhatjuk a korábban csak a napi sajtóból ismert híradást, miszerint Rózsa valóban megjelent a fővárosban. A Rózsa-lovasok kapitányának, Bánhid Imre pusztapéteri földbirtokosnak a szabadságharc leverése után készült tanúvallomásából kiderül, hogy Kossuth parancsára ő kísérte fel Pestre Rózsát és alvezérét (s egyben annak sógorát), az algyői Tóth Jóskát.

Damjanich Rózsáról alkotott véleményéről korabeli beszámoló, sajtóértékelések vallanak, s ezekben, akárcsak a lagersdorfi csata után írt beszámolójában a legnagyobb elismeréssel írt a betyárvezérről. A csapat feloszlására pedig azután került sor, hogy Vadász Manó szegedi főbíró levélben igazolta, hogy a betyársereg legénységének zöme valójában szegedi csikósokból és gulyásokból áll, akik a helyi nemzetőrséggel együtt 15 napi frontszolgálatot vállaltak. Ezt pedig – mint a források is tanúsítják – a csapat jócskán túlteljesítette!

Teljesen az írói képzelet szüleménye a másodsorra Szegedre érkező Kossuth védelmére testőrséggént összeverődő betyár csapat története. Rózsa a valóban jól megérdemelt amnesztiáját kézhez kapva teljes egészében visszavonult a hadakozástól és az egykori szegedi főkapitány, Tary Pál városi tanácsos tanyáján telepedett le családjával. Későbbi visszaemlékezések szerint Osztrovszky József kormánybiztos már hiába próbálta rábeszélni az újbóli fegyverfogásra. Mind ezt ugyan korabeli forrással nem tudjuk alátámasztani, de a híradás valóságát

